

Krúdy stílusa

Krúdy Gyula száz éve született, s csaknem fél százada, hogy Szindbádként csendben elhajózott a lakbérhátralék, a kikapcsolt villany gondjai és a reménytelenség elől. Életében élvezte a sikert, és fuidoklott a méltatlan melőlözés kevettségében, halálával lezárult életművére pedig fordított sors várt: évtizedekre kiszorult az irodalmi köztudatból, csak egy kis hívtó szekta hit: föltámadásában. S az 50-es évek óta köteleinek százazeireben tárul föl sajátos világának bámulatos gazdagsága.

Nemcsak korának hatalmas körképe és leleplező társadalomkritikája bontakozik ki több mint száz könyvből; olyan varázslatos hangot ütött meg bennük, amely összetéveszthetetlenül csak az övé. Egyetlen mondatáról csalhatatlanul föl lehet kismerni. A nyelvi anyagából külön világot teremtett. „Legnagyobb alkotása: a stílusa” — mondta róla találon az első összefoglaló értékelés (Perkátai László). Mégis meglepően elhanyagolt területre ez a Krúdy-kutatásnak; csak újabbban foglalkozik néhány beható tanulmány stílusművészetének eszközeivel. Úgy látszik, könnyebb az író különös alakjairól, romantikus történeteiről írni, mint kutatni a szavak illékony varázsának titkát.

A legtöbb olvasónak ilyen mondatok jelentik meg Krúdyt és stílusát:

„Alkonyodott, mint a fáradt szív...”

A Nyírség apránként magára húzotta a lomkődös kendőjét, mint egy beteges úrhölgy, aki delután ábrándzosok után, alkonyattal megállapítja magában, hogy mégiscsak egyedül kell tovább élni, a nappali sugár lovra elhúzódik a messi jezenyészor mögött, mint egy jó kedves, aki még távolból is visszaintegget, de mégiscsak elmegy.”

Vagy ahogyan meséinek hőseben Szindbádban önmagát jellemzi:

„Mit szeretett Szindbád?

Szerette a kis vendégfogadót, ahol ismeretlenül üldögélt, és a fogadosnénak szököttest ígért.

Szerette a harisnyát kötő idős asszonyságok sirvirág-szagú meseit régi szerelmekről és a hazugságokat, amelyeket egy zárdamövendéknek mondhat el a vasúti kocsi folyosóján...

Szeretett kezeket, hajakat, női neveteket, asszonyhangokat és simogatásokat. Szeretett alvó fiatal leányok álmában előjönni, és az álarcosbálban a tévedt nőt hercegasszony módjára körüludvarolta...

Mindent szeretett, ami huzugság, illúzió, elképzelés, regény...”

A nő és a szerelem: ez állt Krúdy életének és meséinek középpontjában. A sűrűsödő és kábrándult évekkel azonban elérkezik „a szív álmaitól a gyomor álmaig”, mint egy érdekes tanulmány címe mondja (Kemény Gábor). Az evés-ivás örömeit részletező, a vendéglők világát felidéző érzéletes leírásain kívül is tele vannak Krúdy írásai a valóságábrázolás példái-val, néha a romantikus, érzelmes tárgy meglepő ellentétéként. Krúdy, akit az álomszerű hangulatok, lírai ábrándozás és regényes szereimi idillek „gordonkázó” frójának ismerünk, a múltidéző ellagyulás fátylan át is élesen lát, tisztán érzelme mindent alakjai körül. Az álmos kúriák, a kisvárosi polgárok és a főiserdülő, ficánkoló Budapest életének végtelen filnje pereg előtűnnek.

Alakjait hosszas leírás vagy jellemzés helyett egy-egy lényegre mutató jelzővel, hasonlattal vagy magartartással, beszédmódjuk jellegzetes vonásával állítja elénk: egy fiatal lány dióüz, szeme taraszke; a nők apáca-ajkuak vagy törsvajúk; egy

udvarház vén gazdája „vadásztarisznya módjára összeszáradt”; a ragadozó-éberséget „lappadt szemhéja alá rejtett, mindig álmosnak látszó tekintet” álcázza; hűsködik a pávahangú vidéki szerkesztő; egy alakjának megjelenésekor már „tokája ráncaiból is mely, ünnepélyes, fontoskodó hangra lehetett kövekeztetni”. Hasonlati is ilyen érzékletesek: az éneklő zongoristának „rezes, recsegő, mely hangja volt, a fagyos káposztához hasonlatos”; egy kőműveslegénynek olyan a bajusza, „mintha csirketollat ragasztottak volna az orra alá”; a rulett-teremből kiöngő vesztes úrtemberen „a frakk úgy lógott, mint egy cirkuszinason”; az önérzetes vendéglős viszont „nyugodtan áll a küszöbön, mint egy búzásszák”; dühös feleségének lángolása egy jó szóra rögtön „elaludt, mintha egy sajtár vízzel öntötték volna le”; két idős asszony „halkan, koftogva beszélget, mint mikor két vén tyúk összetalálkozik a sövénynél”.

De ugyanilyen meglepítő erővel, egyéni szemléletéből fakadó jelzővel vagy hasonlattal idéz elénk tárgyakat is: a nyíregyházi Sóstón Virágn Aladár teletkönyvvezető vajhangú fuvolája andalft, bálkiralyi karcsúságú butéllak állnak az asztalon, a három-ecés borosüveg pedig olyan, „mint a bakfi, aki az imént került ki a tánciskolából”, s a piros szemű csárda már megszínül kacint az utasra.

A régi divatoknak is valóságos emlék-tárháza a Krúdy-életmű; mint egy színházi jelmezraktár, úgy zsúfolódnak benne múltból várt, feledésbe merült viseletek; egy öregúr még róthős Garibaldi-inget hord otthon, az írók szaggalléros köpönyegében járnak; a magyarkodó ifjú főurak durva gácsi posztóból varrattak ruháikat, s az aranyfjak betyáros szüre alól kivillant az aranygombos frakk; csupa cüggőscipős hivatalnok járkal Pesten, de a gavallérok lakk-topánjának sarkán gombos sarkantyú; az idősebb asszonyságok eberlasztang cipőt és viklert viseinek; a vidéki földbirtokosnő porköpenyben és kendővel is átkötött szalmakalapban ül a bricskába, és kék úti szemüveget tesz föl; a divatos hölgyek öltözetéhez tartozik az ingváll, a halcsontos derékfűző és a trottoorszoknya, s karmantyújukban melengetik kedvesük kezét; a gigerlik kaucukgallért, kamáslit és gombakalapot viselnek; a postakocsi fejen sargufekete kokárdás cilinder tor-

nyosodik; a szakálldivat változatairól egy kis lírai értekezést kapunk.

Ébren a „Krúdy-időben” a lakásokat a folyosóról fűtötték, havanna-színű függönyök árnyékolták az ablakot, a szobákban vlass műkanárik fűtőrészttek, a dohányzóasztalon készenlétben álltak a pipatisztító műszerek, az ágy alatt vigyorgott a szizmahúzó fakutya, és rinocérosz-ostor lógott a falon; a háziasszony régi huszártiszi kesztyűben takarított, s a vendégek trik-trakot vagy makaót játszottak.

Krúdy hősei legszívesebben még postakocsi vagy tengelyen, gyorsparaszttal utaznak, lámpásos fiúk kísérik őket haza a hangászkar estélyéről; kintorna szól a kocsnak udvarán, s a vendég egy hajítás sürri kér; a dohányos boltok cégéren pipás török pófékel, az elfűnt nevű pesti utcákon komfortáblisok várnak pasazérra, s a Stefánián piros kerékű kocsik suhannak, mert elszaporodtak a könnyűpénzü iparloragok; de megjelentek már nasparipájukon az „örült közszerűs”-nek csúfolt kerékpárosok is.

Pest ifjúkora ez, amikor külön nyelvet is alkot magának: egy csibészesen vidám, németbe oltott, bécsi kedélyességű „társzólást”, sajátos szavakkal és kifejezésekkel. A naitások brüderkám-nak szóló líriák egymást, lenézik az ismeretlen spéci-t, s gúnyosan kerdik tőle: Uraságod talán idegen?” vagy: „Szintén zenés?” Ha unják a sok beszédet, bécsiesen legvintenek: Hajtsunk tovább!, vagy bajuszhangon méltatlankodnak, hogy csak szomszédjuk hallja. Szóban is kezdenek gyorsírásszerű rövidítésekkel élni: a franciás vlaszeng jelentése: valószínűleg. A társaságban kedélyes fölkiáltások c'káz-nak: Nosnak, bicsak!, Bajos a Lajos, Reszkirt kucséber! A Hogy vagy? kérdésre ez a divatos felelet: Mint a többi grófok, s a vendéglőben a fzetőnek így szokás bediktálni a fogvasztás: Volt nékem... egy daruszörű paripám.

Sok ezernyi példából marokoltunk ki néhányat. Érzékeltetik Krúdy sajátos világát, amelyben „valami olyan időt mutatnak az órák, amilyen talán soha sincs”. És mégis: a valóságos, élő múlt mozaik-kövei ezek, az egyéni ábrázolóművészet mesteri foglalatában. Krúdy életműve a XIX. századi magyar világ valóságos reálenciklonédiája s megírandó szótárának elsőrendű forrása. E valóságjelmekeket azonban a legróza-h-bakat is, Krúdy lírája oldja légtéssé.

Kovalovszky Miklós